

CİHAN OKUYUCU*

Kelâmî Mahlaslı İki Divan Şairi: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî

Two Divan Poets in Kelâmî Appellation:
Kelâmî Cihan Dede and Kelâmî-i Rûmî

Ö Z E T

Klasik şiirimizde Kelâmî mahlasıyla bilinen toplam dört divan şairi mevcuttur. Bu yazıda bu dört şairden ilk ikisini; 1004/1595 tarihinde vefat eden Kerbelalı Kelâmî Cihan Dede ile 17.yy.ın hemen başında yaşayan ve "Vekâyî-i Ali Paşa" isimli mühim bir eser yazmış olan Kelâmî-i Rûmî ele alınmıştır. Kerbelalı Kelâmî'nin "Divan"ı ile "Kıssa-i Ebu Ali Sina" isimli eserleri vardır. Daha vâlût olan Kelâmî-i Rûmî'nin eserleri ise; "Kelâmî Mecmuası", "Vekâyî-i Ali Paşa" ve tarafımızdan tespit edilen "Sehname"den meydana gelmektedir. Bu eserler arasında "Vekâyî-i Ali Paşa" verdiği tarihî bilgiler ve bazıları tezkirelere geçmemiş bilinmeyen şairlere yer vermesi bakımından bilhassa önemlidir.

ANAHTAR KELİMELE R

Kelâmî-i Rûmî, Kelâmî Cihan Dede, Vekâyî-i Ali Paşa, Sehname, Divan, Kıssa-i Ebu Ali Sina, Kelâmî Mecmuası.

A B S T R A C T

There are four divan poets known in the appellation of Kelâmî. In this article two of these four are discussed: Kelâmî Cihan Dede who died in 1004/1595 and Kelâmî-i Rûmî who lived in the very beginning of 17th century and had a considerable work named as "Vekayi-i Ali Paşa". The Works of Kelâmî from Kerbela are Divan and Kıssa-i Ebu Ali Sina. As a more fertile poet, Kelâmî-i Rûmî has the works: Kelâmî Mecmuası, Vekayi-i Ali Pasha and Sehname. Among these works, Vekayi-i Ali Pasha is more important than the others, for it gives historical information and comprises some poets who are not included in tezkires (encyclopedic biographies of poets).

KEYWORDS

Kelâmî-i Rûmî, Kelâmî Cihan Dede, Vekayi-i Ali Paşa, Sehname, Divan, Kıssa-i Ebu Ali Sina (Story of Ebu Ali Sina), "Mecmua" of Kelâmî.

Klasik şiirimizde Kelâmî mahlasıyla bilinen toplam dört divan şairi mevcuttur. Biz bu yazıda bu dört şairden ilk ikisini; 1004/1595 tarihinde vefat eden Kelâmî Cihan Dede ile 17. yy.ın hemen başında yaşayan ve *Vekâyî-i Ali Paşa* isimli mühim bir eser yazmış olan Kelâmî-i Rûmî'yi ele alacağız. Kaynaklar bunlardan başka aynı mahlası kullanan daha muahhar iki şairi daha kaydetmektedirler. Biz de asıl konuya geçmeden önce

* Prof.Dr., Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. (okuyucu@fatih.edu.tr)

mahlasdaş olmak bakımından zaman zaman diğerleriyle karıştırılan Kelâmî mahlaslı bu sonraki iki şairi kısaca tanıtarak işe başlayalım:

1. Kelâmî, İbrahim Efendi: Şeyhî, Sicill-i Osmanî, Safayî ve Güftî gibi tezkirelerde ismi geçen bu zat Ergeneli imiş ve Harem'de yetişip Defter-i Hakanî emini olmuş. 1075 h.de vefat etmiş. Güftî'ye göre Osmanlı ülkesinin şiirde üstadı imiş (Tuman 2001: II, 856).

2. Şeyh Kelâmî Mustafa Efendi: İstanbullu olup Ramiz'e göre 1151, diğer bazı kaynaklara göre 1197 yılında vefat ederek Mevlevihane kapısı haricinde defnedilen bu zat hakkında da başta Ramiz ve Ayvansarayî olmak üzere bazı dönem kaynaklarında bilgi mevcuttur (Tuman 2001: II, 857).

I-KERBELALI KELÂMÎ CİHAN DEDE

Kelâmî mahlaslı şairlerin ilki olan bu zat hakkında en geniş bilgi şairle yakınlığı bulunan Ahdi'nin *Gülşen-i Şuara'sında* mevcuttur (Solmaz 2005: 492-93). Bu bilgilere göre Kerbelalı olan şair Hz. Hüseyin Türbesi nezdindeki Abdalan-ı Rum tekkesinde Hüseyin Dede'ye müntesip imiş. Ahdi, bilhassa Acem taraflarında çok gezmesinden dolayı kendisine Cihan Dede denildiğini haber verdiği şairin tezkire yazıldığı sırada bahsi geçen Abdalan-ı Rum tekkesinde postnişin olduğunu haber veriyor. Ahdi tezkiresinin ilk yazımı olan 1565 tarihinde bile bir hayli yaşlı olan şair sonraki kaynaklardan anlaşıldığına göre uzunca bir süre daha yaşamış ve 1004/1595-96 tarihinde vefat etmiştir. Divanında yer alan birkaç şiirinden Kelâmî'nin dostu olduğu anlaşılan Bağdatlı Ruhî, bu vefata da uzunca bir tarih düşürmüştür (Ak 2001: I, 271).

Esrar Dede, *Semahane-i Edeb* ve onlardan aldığı bilgileri tekrar eden *Tuhfe-i Nailî* gibi kaynaklarda şairimizle, kendisinden Derviş Kelâmî yahut Derviş Kelâmî-i Meczip şeklinde bahsedilen, Sultan Divani dervişlerinden olup 1050/1640 tarihinde vefat ettiği bildirilen diğer bir Kelâmî'nin karıştırıldığı görülmektedir.(Genç 2000: 460) Kelâmî Cihan Dede'nin şimdilik tespit edilebilen tek nüshası Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu'nda 611 numara ile kayıtlı bir divanı ile İstanbul Üniv. Türkçe Yazmaları arasında 690 numara ile kayıtlı *Kıssa-i Ebu Ali Sina* isimli mensur bir eseri vardır. Şimdi bu iki eser hakkında kısaca bilgi verelim:

1- DİVAN: 138 varak hacmindeki nüsha güzel bir talikle yazılmış olup her sayfada 13 satır mevcuttur. İstinsah tarihi belli olmamakla birlikte kapak sayfasında yer alan ve yazı benzerliğine binaen müstensihe ait görünen 1035 tarihli bir kayıt bu konuda bir fikir vermektedir. Divan; 34 kaside, 334 gazel ve bir kısmı Farsça olmak üzere çoğu şairin çevresindeki kişilere düşürülmüş tarihlerden meydana gelen 86 kıt'a ile muhtelif diğer şiiirlerden mürekkeptir. Başta yer alan kasidelerin çoğu III. Murad devrinin Irak valisi olan Çığalazade Sinan Paşa ile çeşitli görevlerle bölgede bulunan Özdemir Oğlu Osman Paşa, Süleyman Paşa, Mehmet Paşa ve Hızır Paşa gibi zevata yazılmıştır. Hayli bir yer tutan manzum tarihler Bağdat ve Kerbela çevresindeki olaylara dairdir. Valiler, defterdarlar, müftüler ve bunlarla ilgili atanma ve azillerle, şair dostlar ve onların hayatındaki mühim hadiseler -bilhassa-doğum ve ölüm tarihleri- bu şiiirlerin konuları arasındadır. Kerbela hassasiyetini sık sık dile getiren şair (115^b) bir şiiirinde de III. Murad zamanında Hz. Hüseyin türbesinde görevli görünüyor(110^b). Divanın son kısmındaki şiiirlerin çoğu muhtelif zevata yazılan musammat türünde mersiyelerdir. 136^a-137^b arasındaki 'nicedir" redifli manzum mektupta ise şair Bağdat'taki dostlarını tek tek anıyor ve hatırlarını soruyor. Bunlar arasında Fuzulî'nin oğlu Fazlî, Bağdatlı Ruhî, Keşfî Çelebi, Ehlî, Nevres, Muslî, Tarzî ve Tezkireci Ahdî gibi şahsiyetlerin de bulunması şiiirin önemini arttırmaktadır. Bu manzum mektubun az farkla Bağdatlı Ruhi *Divan*ında da yer alması şiiirin gerçekte kime ait olduğu hususunu şüpheli hale getirmektedir. Sade fakat kuvvetli bir söyleyişi olan şair, gazellerinde özellikle Necatî, Hatayî, Fuzulî, Bakî, Emrî ve Hayalî etkisinde görünüyor. Gerek bu etkiler gerekse bütün olarak *Divan*ın tarihî hadiselerle ışık tutması bakımından önemli bulunan yönler, 4 yıl önce bir tebliğle ilim alemine sunulmuştur.¹ Ancak uzun süre yayınlanmadan kalan tebliğ metnini yeniden ele aldığımız şu günlerde internette yaptığımız taramada eser üzerinde bir Yüksek Lisans tezi yapıldığını gördük. Gazi Üniv.de Mustafa Karlıtepe tarafından yapılan (Karlıtepe 2007) ve YÖK sitesinde PDF formatında kullanıma açık bulunan bu tez göz atabildiğimiz kadarıyla, şairi ve *Divan*ını çeşitli yönleriyle ele alan ve dolayısıyla

¹ bkz. (Okuyucu 2004)

bizim tebliğ metnini yayınlamamızı gereksiz kılan başarılı bir çalışmadır. Ancak kendi metnimizle söz konusu çalışma arasındaki kısa bir mukayese sonucunda tezde bilhassa tarihî materyalin yeterince işlenmediği kanısına vardık. Ayrıca şairin edebî şahsiyetinin ele alındığı bölümde de Kelâmî üzerinde çok bariz olan Fuzuli etkisinin yeterince işlenmediği kanaati hasıl oldu. Bu bakımdan biz burada çalışmamızın bütününden sarfınazar ederek yukarıda bahsi geçen tezde biraz ihmal edildiğini düşündüğümüz bu etkiyi ele almak ve bu hususta bazı örneklere yer vermek istiyoruz.

İlginç olanı, *Divanı*nda kendisini Necatî ve Bakî muakkibi sayan ve bilhassa aşağıdaki beyitlerde Bakî'nin kendi şiirini beğenmesiyle övünen şairimizin de Fuzulî'nin adını bir kere olsun anmayışıdır:

Bākî edā-yı nazmuma tahsîn eyler imiş
Mir'ât-ı tab'a bâis-i nūr u ziyâ budur
Tercih eylemiş suarâ-yı zamânenen
Ol cân-fezâ müşâhede-i dil-güşâ budur
Bākî kelâmı cümleden a'lâ edâ ider
Hakk-ı sühanda hâsıl efendi edâ budur (38/102^b)

Oysa gerek nazireleri gerekse şiir üslubu bakımından Kelâmî üzerindeki en belirgin tesir Fuzulî'ye aittir. Şimdi konuyla ilgili bazı örneklerle geçebiliriz: Fuzulî, "peydâ" redifli na't-gazelinin son beytinde şiirindeki başarıyı ilahî bir lütuf olarak niteliyor:

Nisâr-ı şefkatindür kim ola izhâr-ı hamdinçün
Fuzulî türe-tab'ından kelâm-ı cân-fezâ peydâ

Aynı fikir redifi farklı olmakla Kelâmî'nin gazelinde aşağıdaki ifadeye bürünmüştür:

Kelâm-ı mu'cizündendür bu hem kim na't-ı pākünde
Kelâmî'nün zebân-ı ebkemi her dem olur güyâ (19^a)

Yine Fuzulî'nin dünyadan istîğnasını dile getirdiği meşhur:

Cîfe-i dünyâ değil gerkes gibi matlûbumuz
Bir bölük Ankâlaruz kâf-ı kanâat beklerüz

beyti Kelâmî tarafından aşağıdaki şekilde tanzir edilmiştir:

Sanma kim beyhüde yıllar künc-i mihnet beklerüz
Bir perî itmeğe teshîr halvet beklerüz (?)

Niçe yıldur yâr küyında Kelâmî sâkinüz
İtleriyle hem-nişîn olmağa fırsat beklerüz (39^a)

Fuzulî'nin dinî tutumu bakımından şaşırtıcı şiirleri arasında yer alan;

Büt-i nev-resüm namâza şeb ü rûz râgıb olmuş
Bu ne dîndür Allâh Allâh büte secde vâcib olmuş

matlalı şiiri de yine şairimizde kılık değiştirerek karşımıza çıkmaktadır:

Yine pîrlikde gönlüm o civâna râgıb olmuş
Yeni başdan ol fakîre gam-ı aşk gâlib olmuş

Sana secde eylemekden bizi men' mümkün olmaz
Sen o kiblesin ki Hakdan sana secde vâcib olmuş (52^a)

Yine Fuzulî'nin başta Niyazî Mısırî olmak üzere sonraki bazı şairlerin reddiyelerine maruz kalan görünüşte, namazdan niyazdan, camiden, cemaatten uzak durmayı teklif eden:

Gönül tâ var elinde câm-ı mey tesbîhe el urma
Namâz ehline uyma anlarınla turma oturma

matlalı şiiri Kelâmî tarafından da yadırganmış görünüyor:

Dilâ tâ var elünde târ-ı subha câma el urma
Harâbât ehli ile olma hem-dem turma oturma

Müezzinden sadâ-yı nağme-i tevhîdi güş eyle
İşit vâiz kelâmın rind-i bî-huddan haber sorma

Düşersin ayağa meyveş sakın hum-hâneye girme
Ve ger nâ-geh girersen hum misâli anda çok turma

Gice gündüz götürme alnunu hâk-i ibâdetden
Sürâhî kulkulyla murg-ı aklı başdan uçurma

Sakın meyhâne gebrin pîr idinme sakla İslâmun
Katı lâ-ya'kıl olma ihtiyârun ana tapşurma

-
Yeter mey içdün ü mahbûb sevdün dâr-ı dünyâda
Kelâmî gel dahi bu bed-fi'âli hadden aşurma (82^b)

Fuzuli Divanı'nın en başarılı şiirleri arasında yer alan ve onun dostların vefasızlığı, kaderin acımasızlığı etrafında kopkoyu bir tablo çizdiği ilk bendini aşağıya aldığımız müseddesi de Kelâmî'nin tanzir ettiği şiirler arasında yer alıyor:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Dert çok hem-dert yok düşman kavî tâli zebûn

Sâye-i ümmîd zâil âfitâb-ı şevk germ
Rütbe-i idbâr âli pâye-i tedbîr dîn

Akl dîn-himmet sadâ-yı tane yer yerden büleld
Baht kem-şefkat belâ-yı aşk gün günden füzûn

Kelâmî:

Aşk kâmil ömr müsta'cel o kâbil bî-sükûn
Şevk gâlib sabr gâyib derd bî-had gam füzûn

Dîde giryân sîne büryân dil hazîn ben muztarib
Hicr-i mülk-i ışk muhrik gam kavî tâlî' zebûn

Mâh muğber hür pür-âzer şâm muzlim subh 'ur
Necm tîre baht hîre çarh kec-rev dehr dîn

Bâdbân-ı ömr te'sîr-i hevâdan çâk çâk
Keştî-i ümmîd girdâb-ı belâdan ser-nigûn

Eylesün hâsıl Kelâmîden fesâhat tarz-ı ney
Âlem-i ilm ü hünerde var ise bir zü-fünûn (78^b)

İlki Nevayî tarafından yazılmakla birlikte Fuzulî ile asıl şöhretini bulan "su" redifli şiire nazire yazanlar kafilesine Kelâmî de katılmıştır. Bu şiirin benzer beyitlerinden bazılarını aşağıya alıyoruz:

Eylemiş bir kez meh-i ruhsâruna nezzâre su
Kim özinden gitmiş olmuş her taraf âvâre su

Nâ-tüvân dil haçer-i hun-hârun eyler ârzü
Şöyle kim matlûbdur ekser dil-i bîmâre su

Reng-i bûy-ı rûy u müyun olmasa gülzârda
Her zaman olmazdı cārî cānib-i gülzâr(a) su

Eyledi vîrân binâ-yı ömrümi seylâb-ı eşk
Veh ki te'sîr itdi âhir bu bozuk dîvâra su

Yedi deryâ mahv kılmaz oldu gönlüm şu'lesin
Aşk bir oddur Kelâmî ana kılmaz çâre su (80^a)

Şairimiz, Fuzulî'nin;

Hayret ey büt sûretin gördükte la'î eyler beni
Sûret-i hâlim gören sûret hayâl eyler beni

matlalı şiirine de aşağıdaki nazireyi yazmıştır:

Cilve kılrsa serv-i nâzî pâyimâl eyler beni
Nutka gelse la'î-i şekker-handi lâl eyler beni

Ben ki hicr-i târ-ı zülf-i yârdan incelmişim
Her gören ol zülfdan bir mû hayâl eyler beni (92^a)

Kelâmî'nin nazireleri şüphesiz yukarıya aldığımız örneklerle sınırlı değildir. Ancak nazirelerin de ötesinde Kelâmî divanının bütününde ruh ve tavır bakımından kuvvetli bir Fuzulî etkisi mevcuttur. Biz de bu bahsi, sözü edilen ruh birliğine örnek olmak üzere seçtiğimiz birkaç beyitle bitirelim:

Kelâmî itlerinden kat'-ı peyvend eyledik zîrâ
Ser-i küyunda ol bîgânenün bir âşinâmuz yok

-

Ömri oldukça belâ dâmından âzâd olmasun
Olmayan sergeşte-i zülf-i perîşânun senün

-

Ney-i bezm-i belâ uşşâka dem-sâz olduğın bildüm
Figân itdükde anlarla hem-âvâz olduğın bildüm (71^b)

2. KISSA-İ EBU ALİ SİNA

Bağdatlı Ruhi, Kelâmî Cihan Dede'yi övdüğü bir şiirinde onun nazım kadar nesre de hâkim olduğunu belirtiyor:

Nazmı revnak-fezâ-yı hıtta-i Rûm
Nesri makbûl-i münşiyân-ı Acem (Ak 2001: I, 271)

Bu ifadelere nazaran Kelâmî'nin yukarıda tanıtılan *Divanı* dışında bazı mensur eserler yazmış olması da muhtemeldir. Bu düşünceden hareketle yaptığımız kütüphane taramalarında İstanbul Üniv. yazmaları arasında içinde bir kaç kere Kelâmî mahlası geçen mensur bir Ebu Ali Sina Kıssası'na tesadüf ettik. Telif tarihi olarak 1001 yılı gösterilen bu eserin tanıttığımız iki Kelâmî'den hangisine ait olduğu çok açık değildir. Eserin telif tarihi bakımından 1004 tarihinde vefat eden Kelâmî Cihan Dede'ye uygun olduğu gibi hemen o yıllarda telif edilmiş eserleri bulunan -aşağıda tanıtacağımız- Kelâmî-i Rûmî'ye de ait olma ihtimali vardır. Ancak aşağıda alıntıladığımız parçalarda yer alan, şairin kendisi hakkında verdiği bazı bilgiler -sözgelimi ehl-i beyt sevgisi, çok diyar gezme, şeyhlik yapma gibi hususlar- bize onun Kelâmî Cihan Dede olduğu intibamı vermiştir. Yukarıda bahsi geçen Mustafa Karlıtepe'ye ait tezde de bu eserden söz edilmediği için eseri burada kısaca tanıtmayı gerekli buluyoruz.

Manzum-mensur karışık olarak yazılmış olan bu eser İstanbul Üniv. Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında 690 numara ile kayıtlıdır. Yıpranmış mukavva cilt içindeki bu 77 varaklık küçük eser muhtemelen 18. yy.da bozuk bir nesihle çoğaltılmıştır.

Eser, ilk beyti :

Huda birdir nazîr olmaz Hudâya
Hem ol evvel dürür her ibtidâya (1^b)

olan bir tevhitte başlıyor. Eser boyunca yazar birkaç kere kendi ismini zikretmekte ve kendisini ehl-i beyt muhibbi olarak nitelemektedir:

Ko imdi küfrü it medh Kelâmî
Resûl-i Hakk ırgürsün peyâmı (2^a)
-
Hakîrem ben dahı bir bî-nevâyım
Muhıbb-i hânedân-ı Mustafâyım (2^a)

Tevhit ve na't gibi şiirlerden sonra şair aşağıdaki beyitlerde eserin yazılış amacından bahsediyor ve onu Sultan 3. Mehmed'e sunma niyetini izhar ediyor:

Çü vardır hâtırında çok hikâyet
İşitdür âşıkâne bir rivâyet

Ki sun Sultan Mehemed bin Murada
Murâdı el verir her nâ-murada

Budur çün nâmının anı Kelâmî
Hudâdan dileriz ola tamâmı (2^b)

Yazar bunu takip eden beyitlerde de kendisi hakkında bazı ipuçları veriyor:

Gehî rind olmuşam meyhânelerde
Gehî râhip gibi büt-hânelerde

Gehî küffâr birle ceng içinde
Gehî âteş misâli seng içinde

Gehî şeyh olmuşam kâşânelerde
Gehî baykuşlayın vîrânelerde

Temâşâ eyledim hayli diyârı
Tolandım bir nice dem rûzigârı

Tevârîhden muhabbet düştü câna
Aradım (...) gibi yana yana

Şair daha sonra "Sebeb-i Telif" kısmında (5^a) bu eserin kaynakları hakkında bilgi veriyor. Buna göre yazar İbn-i Sina hakkında *Kâbusname* ve emsali bazı eserlerde gördükleriyle derviş sohbetlerinde işittiklerini bir araya getirmiş ve bu eseri yazmış. Bundan sonra başlayan asıl metinde İbn-i Sina'nın başından geçen hadiseler, kardeşi ve bilhassa Gazneli Mahmut'la ilişkileri ile ölümü hakkındaki menkıbeler yer almaktadır. Eserin sonunda Kelâmî telif tarihini de tespit ediyor:

Bu acâyip kıssayı ben ey hümâm
Bin birinde hicretin kıldım tamâm (76^a)

(76^b)’de yazar eserin telifiyle ilgili bir ayrıntıya daha yer veriyor. Buna göre eser; “Sultan Murad b. Mehmed Han (...) unsur-ı latifleri letayife mâyil (..) olduğu ecilden..” yazılmış. 3. Murad’ın hikâye merakı döneme ait başka bir çok kaynakla da sabittir. Bu bakımdan Kelâmî’nin eseri ona sunmak üzere yazmış olması anlaşılır bir gerekçedir. Ancak bu bilgiyi “Sebeb-i Telif”te yer alan ve eserin 3. Murad’ın oğlu 3. Mehmed’e sunmak üzere yazıldığını bildiren ifadeyle nasıl telif etmeliyiz? Telif tarihine nazaran eserini 3. Murad’ın saltanat döneminde bitirmiş; ancak muhtemelen ona takdim imkanı bulamamış olan yazar, 1003(1595) tarihinde 3. Mehmed tahta geçince -başka şairlerde de sıklıkla karşılaşıldığı üzere- ithaf kısmını değiştirerek eseri yeni sultana takdim etmek istemiş olmalıdır.

Eser aşağıdaki beyitle son buluyor:

Bir duâdır dünyada ancak murâd
Er ölür kalır cihânda yahşî ad (77^a)

II-KELÂMÎ-İ RÛMÎ

Yukarıda bahsi geçen mahlasdaşlarının aksine kaynaklarda adına rastlanmayan bu Kelâmî, daha önceki bir çalışmamıza konu olmuştur.²

Nedense araştırmacılar arasında şimdiye kadar hakettiği dikkati çekmemiş olan *Vekayî-i Ali Paşa* isimli eserin müellifi olan bu zat hakkında adı geçen eseri sayesinde bazı bilgiler edinme imkanına sahibiz. Söz konusu eser 1010-1012 hicrî tarihleri arasında Mısır’da vali olarak bulunan Malkoç Ali Paşa’nın buradaki icraatlarını anlatmaktadır. Ancak eser çok sayıda şairin Ali Paşaya sunduğu şiirleri ihtiva etmesi bakımından aynı zamanda bir nevi şiir antolojisi niteliğindedir. Dolayısıyla gerek Mısır’daki Osmanlı idaresi hakkında verdiği bilgiler gerekse adı şuara tezkirelerine geçmemiş bazı şairlere yer vermesi bakımından önemli bulduğumuz *Vekayî-i Ali Paşa*’nın tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde Hâlet Efendi koleksiyonunda 612 numarada kayıtlıdır. Nefis hayvan ve bitki figürleriyle süslü güzel bir lake cilt içinde 149 varaktan meydana gelen bu büyük boy eser; yazı, süsleme ve 8 adet saray

² bkz. (Okuyucu 2003).

işi minyatürüyle büyük bir sanat değeri taşır. Eserinde yeri geldikçe kendisinden de söz eden şairin, Ali Paşa'nın kâtiplerinden biri olduğu anlaşılıyor. Bu eserin biri Kahire (Kahire Üniversitesi Kataloğu: 237) diğeri de Bibliotheque Nationale'de (Blochet 1932: 29) iki nüshası daha mevcuttur. "Kasaid-i Bülega-i Asr fî Medh-i Ali Paşa Vali-i Mısır" ismiyle kayıtlı olan Kahire nüshasında yazar adı "Mehmet b. Ahmet Beğ Camizade el-mütehallas bi-Kelâmî" şeklinde kaydedilmiştir. Bu künyeden Kelâmî'nin II. Selim'in atmacabaşısı olup bilahare Mısır'a sancak beyi olarak atanan Cami Beğ'in oğlu olduğu anlaşılıyor (Vekâyi-i Ali Paşa: 81-83). Şair İstanbul Üniv. Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 181 numarada kayıtlı olan "Ravza" ismindeki mesnevisinde babası hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir (Ravza: 26-28). Bunlar dışında Tunus Milli Kütüphanesi yazmaları arasında da (nr. 9592) Kelâmî'ye ait bir mecmuaya tesadüf edilmektedir. Şimdi sırayla bu eserleri tanıtmaya çalışalım:

1. KELÂMÎ MECMUASI: Tunus Milli Kütüphanesi'nde 9592 numarada kayıtlı 48 varaklık küçük bir mecmuadır. Her satırda talikle yazılmış 11 satır mevcuttur. Mecmuanın başında hem eserin 1000 tarihinde Hafız Ahmet Paşanın valiliği sırasında yazıldığı bildiriliyor hem de içindeki üç küçük eserin adı zikrediliyor:(1^b) "Risale-i Gazale-i Vâcibu'l-izâle ve Risâle-i Nîliyye ve Hacname ez-te'lifât-ı Kelâmî b. Câmî-i Rumî der-zaman-ı eyâlet-i Hâfız Ahmed Paşa vâki' şüd, fî sene elf". Bu başlığa göre mecmuadaki üç küçük mesnevinin isimleri şöyledir:

1. *Risale-i Gazale*
2. *Risale-i Nîliyye*
3. *Hacname*

(1^b)'de : Başlalyalum söze be-nâm-ı Hudâ
Tûti-i tab'umuz ola gûyâ

beytiyle başlayan ilk mesnevide Sultan III. Murad'ın fitne ve fesadı söndürmek üzere Hafız Ahmet Paşa'yı Mısır'a tayin edişi ve bu tayinle memleketin nizama kavuştuğu anlatılmaktadır.

Yani Sultan Murâd o din-penâh
Oldu rûy-ı zemîne zıllullâh (2^b)

Her zamân ol şeh-i adâlet-kîş
İdüp ahvâl-i âlemi teftîş

Mısırın yâd olındı ahvâli
Zulm-i bî-dad ile geçen sâli

Cevr-i bî-hadleri re'âyânun
Mihneti zümre-i berâyânun

Pâdişâh-ı cihân-penâh ol-dem
Cümleden bu makâmı gördi ehem (3^a)

Dedi ol-dem (ki) Hazret-i Sultân
Hâfız Ahmed o kâr-dân-ı cihân

Varsın itsün diyâr-ı Mısra nazar
Eylesün cümle cânibine güzer (3^b)

Yazarın bildirdiğine göre Arap kabileleri arasında işleri fesat olan Gazale namında bir kabile vardır ve eserin adı bu kabilenin tenkili ile görevlendirmeden gelmektedir. Ahmed Paşa'nın Mısır'a gelişiyle fitne fesat durulur ve tekrar düzen tesis edilir. Yazar eserin sonunda kendi ismini şu suretle zikrediyor:

Ey Kelâmî kelâmın itme dırâz
Evc-i ma'nâda eyleyüp pervâz

Kıl duâ pâdişâh-ı İslâma
Ana tahrîr idüp duânâme (24^b)

Mecmuanın ikinci mesnevisi 25^b-40^a arasında kayıtlı olup *Risale-i Nîliyye* adını taşımaktadır. Nil'le ilgili olarak Makrizî tarihinden alınmış olan -taşmayı önlemek için kurban olarak kız takdim etmek gibi- bazı eski âdetlerle, Mısır'da icra edilen şenlikler ve Paşanın Nil'deki bir gezisinin tasviri eserde bahsedilen konulardan bazılarıdır.

Baş:

Hazret-i Hâlık-ı zemîn ü zamân
Bir dem içre cihânı kıldı ayân (25^b)

Son:

Ola dâyim safâda âzâde
Görmeye hiç elem bu dünyâda (40^a)

Mecmuanın 41^a-48^b arasında yer alan ve Hacca dair olan son kısmı ise “Risâle-i Hacc-ı Şerif” adını taşıyor. Eserin sonunda telif tarihi, süresi ve beyit sayısı şu suretle ortaya konmaktadır:

Hayr ile bu resâyil oldu tamâm
Cümle bir ay içre buldu nizâm

Sene-i elfde nizâm buldu
Nazmı bin beyt ile tamâm oldu (48^b)

Bu risaleler konu bakımından büyük ölçüde şairin aşağıda tanıtacağımız *Vakâyî-i Ali Paşa* ve *Sehername* isimli diğer eserleriyle benzeşiyor. Anlaşılan yazar aradan geçen süre içinde bu küçük eserleri yeniden ele alarak genişletmiştir.³

2. VEKÂYÎ-İ ALİ PAŞA:

Yukarıda da belirttiğimiz üzere eser 1601 tarihinde Mısır’a vali olarak atanan ve burada iki sene görev yapan Yavuz Ali Paşa’nın icraatını anlatmaktadır. Uzunçarşılı’nın verdiği bilgilere göre Ali Paşa daha sonra Yemişçi Hasan Paşa’nın yerine sadrazam olmak üzere İstanbula davet edilecek, ancak 1. Ahmed (1603-17)’in iradesiyle gönderildiği Belgrad’da 1013(1606)’te vefat edecektir (Uzunçarşılı 1983: III, 91). Mısır hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Seyyid Muhammed es-Seyyid Muhammed (Seyyid Muhammed 1990) incelediğimiz eseri de görmüş ve kaynakları arasında bir iki yerde ona da yer vermiştir. Seyyid Muhammed’in çalışmasına göre Kelâmî’nin Mısır’da bulunduğu sıralarda görev yapan Mısır valileri ve valilik süreleri şöyledir:

1. Hafız Ahmet Paşa, 998-1003 H
2. Kurt Paşa, 1003-1004 H

³ Kelâmî Mecmuası için bk. (Okuyucu 2000-2001: 135-169).

3. Mehmet Paşa, 1004-1006 H.

4. Hızır Paşa, 1006-1010 H.

5. Yavuz Ali Paşa, 1010-1012

Daha önce Kelâmî'nin Tunus Milli Kütüphanesi'nde kayıtlı mecmuasını Hafız Ahmet Paşa'ya ithaf ettiğini belirtmiştik. Bu duruma göre şairin en az 10 senedir Mısır'da ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

Fizikî özelliklerini yukarıda verdiğimiz *Vekâyî-i Ali Paşa*, manzumensur karışık olarak yazılmıştır ve şöyle başlamaktadır:

Baş(1^b): "Hamd-i bî-eshâ ve şükr-i cezil-i lâ-yu'add u ve-lâ-yuhsâ ol hâlık-ı kevneyn ve rezzâk-ı sakaleyn hazretine ki mahlûkun vücûdı cûdı bahrinden bir katre .."

Bu başlangıcı Tevhit, Naat, Çehar Yar ve Sultan 3. Mehmed övgüleri takip eder. Bundan sonra Ali Paşa'nın Mısır'a gönderiliş sebebi hikâye edilir. Kelâmî, İbrahim Paşa zamanından eserin yazıldığı 1009 tarihine kadar, kötü yönetim ve yersiz vergiler yüzünden Mısır'da halkın ve askerinin içinde bulunduğu huzursuzluğu şu cümlelerle ifade ediyor:

(4^a)"Bu takdîrce vezîr İbrahim Paşa zamanından bu ana gelince niçe devr mürûr itmîş olur. Husûsâ fî zamâninâ hâzâ hicret-i nebeviyyenün sene tis'a ve elf târihine dek niçe umûr tebdîl ve tagyîr olup uslûb-ı kadîm isti'mâl olunmayup niçe ef'âl-ı nâ-pesendîdeye mübâşeret olunmağın miyân-ı ahkâm-ı 'asâkire şikâk vâki' olup 'ale'd-devâm fitne ve fesâddan hâlî olunmazdı. Zîra ulûfe ve sâliyâneler (..) mahlûl olmadın huzâne-i âmireden ve anbârhâne-i hâssadan ifrât üzre virilmeğın ve zümre-i 'asâkire dahi ecnâs-ı muhtelife karışmağın nizâm-ı intizâm-ı 'asâkir-i Mısra her sene âhirinde kemâl-i mertebe ihtilâl ü ihtilâf vâki' olurdu."

Metnin devamında anlatıldığına göre sık sık İstanbul'a şikayet mektupları gönderilmekte ve bu durum padişahı da üzmektedir. Suçun nereden kaynaklandığı tam olarak bilinmediği için padişah bu işi nasıl çözeceği ve işi kime havale edeceğini derin derin düşünürken hatırları birden silahtarını Ali Paşa gelir. Her bakımdan ehil olduğu cihetle onu bu işle görevlendirir ve adaletten ayrılmaması konusunda ayrıca nasihatlerde bulunur.

Bu atanma haberi Mısır'da sevinçle karşılanır. Şairimiz de mühimmatı gemilerle İskenderiye'ye çıkarılan Paşa'yı karşılayan ve sevincini şiirle ifade edenler arasındadır:

(7^b) "Ol hinde bu Kelâmî-i ahkar ve bu bende-i muhakkar münâsib-i hâl görilmegin bu gazel-i hoş-edâ nazm olup huzûr-ı sa'âdetlerinde takrîr ü tahrîr olındı:

Seherden hamdülillâh gûş-ı hûşa bir nidâ geldi
Sürûş-ı âlem-i gaybun deminden bir sadâ geldi

Olup sevk-i ezel itdi işâret mülhem-i gaybî
Sâfâ verdi kulûba (kim) 'Aliyy-i hoş-likâ geldi"

Daha sonra görevlendirme emrini havi ferman, Kahire'de Karameydan denilen yerde devrin meşhur âlimi Altıparmak Efendi tarafından okunur. Aşağıdaki mısralarda da şair bunu tasvir ediyor:

'Ayn-ı a'yân ü mefharu'l-fuzalâ
Fâzıl-ı dehr efâzılı'l-'ulemâ

Altıparmak Efendi ya'ni o zât
Vâ'iz u nâsıh u hamîde-sıfat

Aldı ol hatt-ı hümâyûnı (vz.?)
Nush u pend itdi cümle mazmûnı

İçerik bakımından oldukça renkli fakat konu bakımından biraz karışık olan eserde ana tema Ali Paşa'nın faziletleri ve Mısır'daki icraatlarıdır. Buna göre Ali Paşa'nın gelir gelmez ilk icraatı haksız vergileri kaldırmak ve keşufiye adıyla toplanan 300 bin filoriyi sahiplerine iade etmek olur. Topraklarına zorla el konan köylülere topraklarını iade ve bu haksızlığı irtikap eden kul taifesini tedip eder. Paşa bu iyiliklere mukabil kendisine takdim edilen paraların yüzüne bile bakmamış. Kelâmî soruyor: Peki böyle insan sevilmez mi?:

Sevdi ser-cümle âsümân halkı
Sevinüz siz de ey cihân halkı (15^b)

Ziraî, üretimi arttırmak için köylüye toprak dağıtan âdil ve muktedir Paşa, şehirlere baskınlar yapan bedevîlere de göz açtırmaz. Böylece yetmiş seksen yılın tahribatını 7-8 ayda tamir eder. Şair, Paşa'nın hayır

işlerinde de gayretine örnek olarak Cebel-i Mukattam'da harabeye dönmüş bir mescidi tekrar ihya edişini gösteriyor.

Yazar yeri geldikçe onun padişahla olan yakınlığından, yay çekmekteki ustalığından vs. bahseder. Öyle ki Paşa'nın çektiği bir yayı şehirlerde sergilemişler ve "benim" diyen hiçbir pehlevan onun kirişini çekmeye kadir olmamış. Onun silahtarlığa gösterdiği rağbet dolayısıyla Mısır'da küçük büyük herkes okçuluğa merak salıp, idmana başlamış (16^b).

Ancak yazar her vesileyle araya başka konular da sokuşturur. Mısır ve Kahire'nin faziletleri, Nil'in taşmasıyla ilgili bilgiler ve efsaneler, nehir üzerindeki gezintiler, bayram eğlenceleri, evliya menkıbeleri vs. bu kabildendir.

Sözgelimi "Ağaz-ı dâstân-ı kesr-i Nil-i Mübarek der-zaman-ı vezir-i mükerrem a'nâ Hazret-i Ali Paşa-yı muhterem" başlığı altında yazar İmam Suyutî'nin *Hüsni'l-muhâdara fi ahbâr-ı Mısır ve'l-Kahire* isimli eserinden ve diğer bazı kaynaklardan naklen şunları söylüyor: Habeş tarafına yedi aylık mesafede kubbe gibi bir yerden zuhur eden Nil, 12 ırmaqla birleşir ve bunların altısı Habeşistan'a diğer altısı Mısır'a gelirmiş. Nil nehrinin kabarmasını ölçmek üzere ta Kıbtîler zamanından kalma bir seviye çubuğu kullanılmış. Bu çubuğa bakarak su seviyesi ölçülür ve nehrin taşacağı, her tarafa önceden bildirilmiş. Kelâmî, Hz. Peygamber'in ve Ebussud'un Mısır'ın şerefiyle ilgili sözlerine de yer veriyor.

Kelâmî'nin verdiği bilgilerden Ayni kasabasında Gavr kasrının halkın mesire yeri olduğunu ve burada çeşitli eğlenceler tertip edildiğini öğreniyoruz (22^a). Nitekim Ali Paşa Nil'in taşıdığı bir zaman burada büyük bir eğlence tertip etmiş ve zevrakla Nil üzerinde gezinmiş. Halkın kimi sahilde kimisi kayıklarla onu takip etmişler. Bu esnada hanendeler dairelerle düyek usulu tutarken hafızlar da Kuran okumuşlar. Kendisi de bu münasebetle Kaside-i Nîliyyeyi söyleme fırsatı bulmuş. Şair Nîliyye'de, yapılan eğlenceleri tafsilatıyla anlatıyor: Buna göre süslü gemilerden göğe şuleler atılmış, kandillerle meydanlar aydınlatılmış, çifte surna ve nekkare çalan mehteran yeri göğü kaldırmış. Bu neşeli gecenin sabahında da herkesin davetli olduğu bir sofraya açılmış. İsteyenler Zehebiyye adlı süslü gemiyle tekrar seyre çıkmışlar.

Kelâmî “Acayibat (27^a)” başlığı altında Nille ilgili bazı halk inanışlarına da yer veriyor. Buna göre şenlik yapılmadığı takdirde Nil küser ve suyunu azaltır. Bu yüzden Çerakise ve Kıbtîyân zamanında her yıl kurban olarak suya genç bir kız atma âdeti varmış. Bir yıl atılmayınca az su gelmiş ve halk susuz kalmış. Mısır’ın fethinde durum Hz. Ömer’e anlatılınca o akmasını emreden bir pusula yazıp suya bırakmış ve bundan sonra nehir azalmaz olmuş. Paşa’nın gelişinde de taşma gününe üç gün kala hâlâ su yokken, sonra birden taşmasını şair, bu gelişin uğuruna bağlıyor. Yazar kabaran suyun cetvel ve havuzlarla çevreye yayılması ve arazi sulanması hakkında da bilgiler veriyor.(28^a)

Eserin 43^b-44^b varakları arasında da askerlerin bazı bayram âdetleri tasvir edilmektedir. Çerkes idaresinden kalan bu âdete göre bayramın 2. günü Paşa ata binip askerleriyle önce Remle denilen yere oradan da Ridaniye meydanına gitmiş. Burada at üzerinde ustalık gerektiren birtakım gösteriler yapılmış. Sözelimi iki kişi hareket halindeki bir atın sağ ve sol üzenğine ayak basıp aynı anda inip binerek meydanın sonuna kadar atı koşturmuşlar. Bir başkası süratle giden at üzerinde ayakta durmuş ve atın nalını vurmuş. Bir çok kişi hedef kabağına ok atmış ve vuranlara hilat giydirilmiş. Bu gösteri meydanı aynı zamanda âşıkların buluşma mahalli imiş. Kelâmî gösterilerden sonra herkesin Paşa’yla birlikte şehri gezisini tarif ediyor ve kendisinin de bu vesileyle aşağıya bir beytini aldığımız “ıyd” redifli kasidesini sunuşunu anlatıyor:

Ağzını açdırur mıydı medhünde kimseye
Olsa Kelâmî gibi sühanver hilâl-i ‘ıyd (45^a)

Eser boyunca Paşa’nın iyi hasletlerinden bahseden yazar sık sık metne, anlattığı konuya uygun hikâyeler serpiştirerek telkinlerde bulunmayı da ihmal etmemektedir. Sözelimi 51^b’de yer alan hikâyenin özeti şudur: Gazaplı bir padişah öfkeli bir anında önüne çıkan günahsız bir gencin katlini emreder. Genç yaşlı annesini görmek için birkaç gün mühlet ister. Padişah bir kefil karşılığında bu isteği kabul edince vezir çocuğa kefil olur. Sultan tam vaktinde geri dönen çocuğa niçin kaçmadığını sorunca delikanlı şu cevabı verir: “Kimse bu dünyada vefa kalmadı, desin istemedim”. Sultan bu sefer vezire, “niye böyle tehlikeli bir kefilliği üzerine aldığını” sorunca o da: “Dünyada kimse kerem kalmadı demesin, istedim” cevabını verir. Bunun üzerine sultan da: “Ben de kimse-

nin, “dünyada af kalmadı” demesini istemem” der ve genci affederek vezirlikle taltif eder.

Kelâmî, Mısır’ın bazı binalarına da eserinde yer veriyor. Özellikle “Kûh-ı Ehrâm” dediği Piramitler şairin çok ilgisini ve hayretini çekmektedir:

Agrebidür ‘acâib-i dehrin
Görmemiş çeşmi dehr-i pür-kahrun

A‘cebidür bu rub‘-ı meskûnun
Görmemiş ‘aynı şems-i gerdûnun

Gerçi Mısrun binâları çokdur
Bunun üstine bir binâ yokdur...

Tûlı dört yüz zirâ‘ olmuşdur
Bu kadar irtifâ‘ bulmuşdur

İçine kimse girmemiş anun
Kimse gavrine irmemiş anun

Niçe sûretler olup tasvîr
Kimse nakşını idemez tahrîr

Böyle bünyâd olur mı dünyâda
Âferîn anı yapan üstâda (34^b)

Revaklarında iki bin talebenin ders aldığı muhteşem Ezher Camisi ve şehirdeki su kaynakları ve dolaplar da şairin ilgisini çeken diğer yapılar arasındadır.

Bu bahisler arasında yeri geldikçe kendi şiirlerine de yer veren şair 61^b’de yeni bir zahriye altında o zamana kadar Paşa’ya sunulmuş olan tebrik kasidelerini, düşürülen tarihleri ve arzuhalleri bir araya topluyor. 93^b’den sonra yer alan ve Ali Paşa’nın Mısır’a gelişi ile ilgili olarak düşürülen bu tarihlerde bazen 1009 bazen 1010 tarihine rastlanmaktadır. 127^a’ya kadar devam eden bu antolojide şiiri bulunan şairler ve şiir sayıları alfabetik sırayla şöyledir:

Beytî, Bezmî, Bülbülî (8). (Bunlardan 11^a-117^b arasında yer alan “Risâle-i Bülbülî ez dervişân-ı âsitane-i Gülşenî ki der-vasf-ı Hazret-i Ali

Paşa, dâme izzuhu" başlıklı küçük mesnevi, Paşa'nın bir nevi hayat hikâyesi gibidir). Daî, Derbanî(2), Edayî, Esirî, Furuğî, Garbiye mukataacısı Mehmet Efendi, Gavsî, Gınayî, Haşim, Huşûî, Hüseyinî (2) İbrahim, Mahfî (2), Muhiî (7), Kalbî, Kâsım (2), Kâsım-ı Belğiradî, Mısırî, Muhlisî, Münşî(2), Muhyî(3); (Bunlardan 95^a-119^a arasında yer alanı küçük bir nasihat mesnevisidir), Nihalî, Neylî, Osman, Remzî, Sabrî (2), Sadıkî, Safî (2), Sıdkî, Molla Sehabî, Sührab, Şahidî (2), Şerifî (2), Tabî, Ubudî, Vechî, Vücutî (2), Yusuf, Zillî(2).

125^a-127^a arasında Arapça yazılmış bazı şiirler de mevcuttur. Mahlası olan şiirlerde; Mısır'ın Şafî mezhebi müftüsü Şeyh Bekrizade Muhammed Zeynelabidin, Ezher Camii hatibi Derviş Muhammed, Kıyamuddevle, Ahmet ve Muhammed isimlerine tesadüf olunuyor. Bu kısım bize şüara tezkirelerinde adına rastlanmayan bir çok yeni ve mahallî şaire ulaşma imkanı vermektedir. Eseri önemli kılan hususlardan birisi de bu özelliğidir.

Kelâmî, bu bölümün sonunda yer alan aşağıdaki satırlarda hem eseri hem de kendisine gelen şiirleri bir araya getiriş şekli hakkında bilgi veriyor:

(127^b) " Ol râzık-ı âlem ve hâlık-ı beni âdem hazretlerine hamd-i firâvân-ı bî-nihâye ve şükr-i cezil-i bilâ-gâye olsun ki bu Kelâmî-i hakîr a'nâ bu bende-i pür-taksîr me'mûr olduğu risâle-i sîret-i Hazret-i vezîr Ali Paşayı hayr ile itmâma ve evsâf-ı hamîdelerin zıkr-i cemîl ile encâma ırgürmek müyesser oldu. Ve eyyâm-ı saadetlerinde şuarâ-yı zamânenin bi-tariki'l-medh îrâd ettikleri kasâid ü gazeliyyat tahtına kayd olup her nâzım-ı dürer-bârın kâilin ism ü resmiyle 'ayân ve her tab'-ı mevzûnun kelâm-ı mu'ciz-nizâmın hâme-i rengin-edâ ile beyan olup cümle kasâid ki bu hakîre yevmen fe-yevmâ vârid olduğu i'tibârıyla dür-i leâli-misâl rişte-i sûtûra derc olındı. Egerçi zîr ü bâlâda bu hakîrün inşâ vü nesri miyânında bir niçe kasâid irâd olmuşdur, lakin bu zümre-i erbâb-ı dilânun kasâidiyle ma'an ma'dûd olınmak ârzûsıyla "defter" redîf bir kasîde-i zîbâ ve bir nazm-ı dil-ârâ tahrîr olup cümle kasâid-i şuarâdan sonra küstâhâne bu mahalle kayd olındı:

Sepîde-dem ki açâ mihr-i âsümân defter

Sehâ vü mekrümetünden vire nişan defter (ilh..)"

Kelâmî'nin Şiirleri:

Antolojide yer alan şairlerin şiirleri müstakil bir çalışma konusu olacak değerdedir. Bu şairler yanında bizzat Kelâmî'nin de çeşitli vesilelerle yazıp Paşa'ya sunduğu şiirler büyük bir yekün teşkil etmektedir. Şair, çok zaman bu şiirlerini hangi vesilelerle yazdığını da ayrıca belirtmektedir. Biz de bu kısımda Kelâmî'nin bu kabil şiirlerinden bazı örnekler vermek istiyoruz. Sözgelimi aşağıya aldığımız beyitlerde şair çeşitli meziyetlerini dile getirdiği Paşa'nın atanmasıyla ilgili sevincini dile getiriyor:

Sehergehden irişdi gûşuma ahbâr-ı sultânî
 Esüp subh-ı sa'âdet irdi çün eltâf-ı Yezdânî
 ..
 Silâh-dâr-ı şeh-i devrân ki oldı hâkimi Mısrun
 N'ola artarsa günden güne kadr ü rağbet ü şânı
 ..
 Vezâretle Ali Paşa'ya kıldı pâdişeh i'tâ
 Anunçün giydi kat kat hil'at-i garrâ-yı sultânî
 ..
 Vezîr-i bî-nazîri pâdişeh-i 'âlem-ârânın
 'Adâlet nîlin icrâ itdi halka oldı ihsânı
 ..
 İdüp şemşîr-i 'adli niçe a'dâ bağrını pür-hûn
 Emân ister siyâsetten bu deştün şimdi 'urbânı (11^a)

Şu beyitlerde de Paşa'nın şiire ilgisini övüyor ve bu ilgiden kendisi için de bir pay ümit ediyor:

Görüp eş'âra meylin cümle 'âlem şî're meylin itdi
 İdüp medhin olur her biri bir murg-ı hoş-elhânı
 ..
 'Aceb mi ehl-i tab'a iltifât olsa zamânında
 Ma'âni mısırınun oldur Kelâmî mîr-i mîrânı
 ..
 Kelâmî bülbülü olsun demâdem eylesün vasfın
 Açılsun ol gül-i gülzâr-ı hüsnün verd-i handânı
 ..
 Anun medh-i şerîfnde zebânüm dür-feşân her dem
 İder mânend-i kilik-i dür-feşânüm gevher-efşânî (11^b)

..

Sehâ mülkine ser-tâc ol buyur bu bendene hidmet
Ko yazsun kâtibün dâyim senün in'âm-ı sultânı

Hezârân lutf u ihsânun umar bu bende-i muhlis
Kulunı ber-murâd eyle ana güldürme nâdânı

Anun eksükligine kalma sultânım sen ihsân it
Ne denlü var ise dahi 'ubûdiyyette noksânı

Yazardum sana ahvâlüm fe-emmâ neyleyem bilmem
Ne tahrîr olmağa kâbil ne takrîre var imkânı

Beni akrânım ile imtihân itmek olaydı ger
Bu tab'um düldüline göstereydüm ben de meydânı

Cenâb-ı Hazret-i Hakdan gelür takdîr olan kısmet
Melûl olma irişe bir gün ola lutf-ı Yezdânî

Derinde anun melhûzıdır kim sana lutf itmek (vz?)
Zuhûr eyler gamın çekme sakın ol lutf-ı Subhânî (12^a)

Hemen her vesileyle Paşa'ya şiirler sunan şair, aşağıdaki kasidede bir yandan onu yazma sebebini açıklarken diğer yandan kendi hayatı hakkında -sözgelimi çok yer gezdiği vs - bazı ipuçları veriyor: (17^b) "Bu Kelâmî-i hakîr-i pür-taksîr dahi eyyâm-ı bahâr-ı adâlet irişdi diyu bu kasîde-i bahâriyyeyi nazm idüp hâkipây-i şeriflerine ihdâ itdiler. Kasîde:

Bir subh oldu husrev-i hurşîd âşikâr
Taht-ı zümürüdüne çıkup oldu şehriyâr

..

Alsan 'inân gibi elini bu Kelâmînün
Kaldı rikâb gibi ayakda zelil ü hâr

İrdi gubâr-ı gam elem-i rûzgâr ile
Hâli mükedder oldu çü seylâb-ı nevbahâr (18^a)

..

Dôlâb-ı çarh gibi yeter gezdi serseri
Devr-i 'adâletünde kulun ola ber-karâr

Havfım budur ki nâme-i nazmu vire sudâ'
Tab'-ı latîfine sözi gel eyle ihtisâr (18^b)

Aşağıdaki beyitleri de Kelâmî'nin gül redifli kasidesinden aldık:

Rûy-ı gülşen serteser açıldı hep hemvâr gül
 Bülbül-i nâlâna arz itdi yine gülzâr gül
 ..
 Dir gören ma'nâ-yı rengînümle nazmum hânesin
 Bu ne beyt olur ki zeyn olmuş der ü dîvâr gül

 Girdi ebyâtum meger kim gülşen-i evsâfuna
 Her birisinün birer dâne elinde var gül
 ..
 Ey Kelâmî bir kadem teşrîf iderse gülşenün
 Yâsemenveş tüller (?)üzre açla hemvâr gül (24^a)

Hemen bu kasidenin altında şair hem Mısır redifli kasidesinin yazılış sebebinin açıklıyor hem de kendisini şair Hassan'la kıyaslıyor:

25^b "Bu risâle-i dil-küşânun müellifi ve bu hadîka-i safâ-bahşun musannifi olan Kelâmî-i pür-taksîr ol hinde medh ü senâ durerlerin hâme-i şîrin-beyân birle sahâyif-i evrâka derc idüp "Mısır" redîf bu kasîde-i zîbâ ve bu nazm-ı rûh-efzâ huzûr-ı hâkipây-ı sa'âdet-bahşlarına ihdâ olındı ki vürûd-ı kudûm-ı meymenet-rüsûm-ı Hazret-i Paşaya cümle a'yân u erbâb-ı dîvân intizâr üzre idiler..." Kasîde li-mü'ellifihi:

Gül-rûy ile güle yine gülistân-ı Mısır
 Açıla nutkı ile gonca-i handân-ı Mısır

 Müjde-i makdemi ile ayağı yer mi basar
 Kendüden gitse n'ola nîl-i firâvân-ı Mısır
 ..
 Leb-i deryâya varur destini bûs eylemege
 Şevk ile döne döne nîl-i firâvân-ı Mısır
 ..
 Müstahakın beni ihsânun ile şâd eyle
 İde tahsîn sana cümle sühan-dân-ı Mısır

 N'ola medhünde belîğ olsa benüm ebyâtum
 Bu kulun da anılır şî'r ile Hassân-ı Mısır

Kelâmî eserinde yer yer Paşa'yla arasında geçen bazı hadiselerle de yer vermektedir. Aradaki yakınlığı gösteren bu hadiselerden biri şu rüya yorumudur:

(35^b-36^a) Bir gün Paşa rüyasında denizde giderken bindiği gemiye biraz su girdiğini görür ve ürker. Uyanınca bunu Kelâmî'ye anlatır. O da İbn- Arabî'nin ruhanîyetinden istimdattan sonra hazır olan kitaplarından birinden tefeül çekince karşısına şu nükte çıkar: "Su dünyadır, gemi ise insandır. Dünya sevgisi gemiye girerse onu batırır, bu yüzden dünya sevgisinden kaçınmalıdır". Paşa da bu tefeüle uygun olarak kendisine yeniden çekidüzen verir. Şair bu vesileyle hakkında her devirde münakaşalar yapılan İbn-i Arabî'ye hayranlığını ifade ediyor ve Kanuni'nin bir sorusu üzerine İbn-i Kemal'in verdiği cevabı naklediyor: İbn-i Kemal bu cevapta mealen şöyle demiş: "Bu büyük zatın bazı sözleri anlaşılır ise de bazıları idrak haricidir. Ama inkar edenleri tedip etmek lazımdır. Anlayamayana yakışan susmaktır".

Yine aşağıdaki ifadeler şairin Paşa'yla yakınlığına tanıklık etmektedir: (40^b) "Bu hakir-i pür-taksîr huzûr-ı şerîflerinde hizmet-i mülâzemetde dâyim ve makâm-ı ubûdiyyetde kâim olup ..".

Şair, "kerem" redifli kasidesinde de Paşa'nın kimselere yaklaştırmadığı adaletini överken yardım talebini yinelemeyi de ihmal etmiyor:

Ey sehâ mülkünü ma'deni vü kân-ı kerem
Hâtem-i cûd (u)lutf dâver-i devrân-ı kerem (51^a)
..
Kalmasun gûşe-i nisyânda Kelâmî benden
Nazar-ı merhamet et ey şeh-i fermân-ı kerem (51^b)

Bu bahsi geçmeden önce eserde pekçok olan bu tür taleplerden son bir örneği daha verelim:

Hamdülillâh ki erişdi yine ol rûz-ı şerîf
Ya'ni eyyâm-ı mübârek meh-i ıyd-ı Şevvâl

Geldi evsâf-ı latîfinle Kelâmî kapuna
Cebr idüp hâtırını koma perîşân-ahvâl

Taht-ı Yûsufda Hudâ ide mukîm ü dâim
Bu kulun ide senün hizmetini her meh ü sâl (60^b)

Paşa, Mısır'ı teftişten sonra Süveys kaptanı Osman Ağa'yı durumu özetleyen bir mektupla İstanbul'a gönderdiğinde duyduklarından çok memnun olan Sultan, bir murassa kabza ile iki hilat gönderir. Bunlar

gelince âdet üzere ümera huzurunda ferman okunmuş ve hediyeler dağıtılmış. Kelâmî bu hadiseye aşağıdaki tarihi düşürüyor:

Kelâmî hil' ateyne didi târîh
Kabâ-yı 'izzeti olsun mübarek 1010 (42^b)

Bütün kasidelerini Paşaya hasretmiş olan Kelâmî ilk beytini aşağıya aldığımız kasidesinde ise devrin hükümdarını övmektedir:

Kaside berâ-yı Sultân Mehemed bin Sultân Murâd Hân:
Şol dem ki çekdi tığ-ı zer-endûd âfitâb
Oynatmaz oldu zengi şeb-i nîze(?) şihâb (32^a)

127^b'den itibaren tekrar nesre dönen Kelâmî, Ali Paşa'nın faziletleri bahsine devam ediyor. Yazar konu arasında padişahın Mısır'daki durumdan memnuniyetini bildiren Cemaziyelevvel 1010 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'un suretini de vermektedir (135^b-137^b). Sancak beyleri, kul ağaları, müteferrikalar, çavuşlar, kethüdalar ve sair kullara hitap eden bu önemli mektupta Sultan, Paşa'yı tayin sebebinden, geçmiş aksaklıklardan bahsediyor ve görevlilerin Paşa'ya itaatını öğrenmekten duyduğu memnuniyeti izhar ediyor. Emre uymayanlara ceza konusunda da Paşa'ya tam yetki veriyor. Bu fermandaki takdir kul taifesinin de hoşuna gitmiş ve Celâlîlik yoluna gidenler de aflatırını arzedip affolunmuşlar. Bu kısımda yine konuyla bağlantılı bir takım öğüt ve kıssalar yer almaktadır.

Eser, şairin kendini övdüğü ve dua talep ettiği şu beyitlerle sona eriyor:

İhtitâm-ı netice-i hâme:
Hamdülillâh ki irdi 'unvâna
Nice ünâna hatm-i pâyâna
..
Hele şâirlik ise ancak olur
Yani sâhirlîk ise ancak olur (148^a)
-
Beni bir fâtiha ile kim ana
Rahmet-i Hak müyesser ola ana (148^b)

Minyatürler:

Şimdi kısaca eserde yer alan minyatürler üzerinde durabiliriz. Bu eseri minyatürleri bakımından ele alan Nezihe Seyhan'a göre (Seyhan 1991) eserde mevcut 8 adet minyatür geç klasik dönem özelliklerini gösterir. Bu özellikler arasında şunlar sayılabilir: Bazı önemli şahsiyetlere ait figürler önemlerini göstermek üzere diğerlerinden daha büyüktür. Kompozisyonlar klasik döneme göre daha az kalabalıktır. Minyatürler yazı alanının tamamını kaplar. Ufuk çizgisi yüksekte ve gökyüzü altın yaldızla boyalıdır. Sanat tarihçisi Zerrin Akalay minyatürlerden birinin Nakkaş Hasan Paşa (-1622/23) tarafından yapıldığını (Akalay 1973) söylüyorsa da bu husus kesin değildir. Ancak 1604'de vefat ettiği bilinen Ali Paşanın vefatından hiç söz edilmemesi eldeki resimlerin bu tarihten önce yapıldığını düşündürmektedir. Eserin minyatürleri ile Uygur geleneğine bağlı görünen ve çeşitli hayvan desenleriyle süslü olan lake cilt üslupça birbirinden farklıdır. Kapak resimleri Uygur geleneğine bağlı görünmektedir. Bu genel bilgilerden sonra mevcut sekiz minyatürü birkaç cümleyle kısaca tanıtmak istiyoruz.

Resim 1 (5^b) Resimde Sultan 3. Mehmed tahtında oturmakta ve sağ eliyle tayin fermanını Ali Paşa'ya uzatmaktadır. Çevrede iç oğlanları ve hizmetkârlar resmedilmiştir. Tahtın üzerinde "taht-ı şerîf" yazısı okunuyor.

Resim 2 (6^b) Kara Meydanda Hatt-ı Hümayun'un okunması. Askerler ve devlet memurları hiyerarşiye uygun olarak yerlerini almışlar, devrin meşhur vaizi Altıparmak Efendi tarafından okunan Hatt-ı Hümayun'u ayakta dinliyorlar.

Resim 3 (9^b) Ali Paşa'nın görevlendirmeden sonra, beyaz bir kafa at üzerinde saraydan çıkışı resmedilmiştir. Kapının üzerine "Bâb-ı Hümayûn-ı saadet-makrûn" yazılmış.

Resim 4 (10^b) Sultan 3. Mehmed saray önünde maiyetiyle birlikte görülüyor. At üzerindeki padişahın etrafında saray erkanı yer almıştır.

Resim 5 (24^b) Ali Paşa nehir sularının yükselmesini kutlamak üzere yapılan eğlencelerde Zehebiyye adı verilen süslü bir sandalla Nil üzerinde geziniyor. Yelken ipi üzerinde bir canbaz gösteri yapıyor.

Resim 6 (25^a) Mısır'a gelen Ali Paşa'nın ilk icraatlarından biri Münevfiye'de halka zulmeden idarecilerden Perviz'in başını kestirmek olur. Resimde Ali Paşa otağında oturuyor, başı kesilmiş Perviz ise yerde yatmakta.

Resim 7 (32^b) Ali Paşa, halk arasında mukaddes bir yer olarak bilinen ama zamanla harabeye dönen Mukattam Dağı'ndaki bir minberi tamir ettiriyor. Resimde Paşa maiyetiyle birlikte ziyarette.

Resim 8 (56^b) Ali Paşa'nın asayişini sağlamak için zaman zaman kıyafet değiştirerek halk arasında dolaşması resmedilmiş. Minyatürde, Paşa at üzerinde ve pelerinli, arkasında da bir hizmetçisi geliyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki *Vekâyi-i Ali Paşa*, gerek ihtiva ettiği tarihî malumat, gerekse bir kısmı Mısır'da yaşayan çok sayıda Divan şairi hakkında verdiği bilgiler bakımından büyük bir önemi haizdir.

3. SEHERNAME

Kelâmî'nin diğer bir eseri İ. Üniv. Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 181 numarada kayıtlı olan *Sehername* yahut *Ravza* isimindeki mesnevisidir. Klasik bir cilt içindeki müzehhep mihrabiyeli ve altın cetveli nüsha her sayfaya 15 satır gelecek şekilde güzel bir talikle yazılmıştır. Yazarın diğer eserleri gibi Sehername de konu bakımından biraz karışık olmakla birlikte esas olarak ahlakî bir mesnevi görünümündedir. Metinde bazı sayfaların düşmesi ve karışması yer yer konu takibini zorlaştırmaktadır. Ortalama bir şair olan Kelâmî'nin bu eseri bize göre edebî değerinden çok, yazarın kendi hayatı ve babası hakkında verdiği bilgiler bakımından bir ehemmiyeti haizdir. Telif tarihi belirtilmemekle birlikte sonda yer alan ve Mısır valisi Kurt Paşa'yı kötüleyen ifadelerden bu konuda bir tahminde bulunmak mümkündür. Kurt Paşa 1003-1004 tarihleri arasında bu görevde bulunmuştur. İfadesi biraz karışık olmakla birlikte eserin bu yıllar arasında yahut hemen sonrasında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Metin, şairin eseriyle ilgili olarak Allah'tan muvaffakiyet talep ettiği şu beyitlerle başlıyor:

Ey nümâyende-i reh-i tahkîk
V'ey küşâyende-i der-i tevîk

Nâtik eyle beni fesâhat ile
Ola gūyâ dilüm belâğat ile

Vaktidür nev-arūs-ı ferruh-fâl
Hacle-i dehre vire hüsn-i cemâl

Bikr-i fikrümle ola çehre-güşâ
Hür-ı pākîze-i cinân-âsâ

Bula gül gibi rağbet-i tâze
Günbed-i dehre sala âvâze

Li'llâhi'l-hamd tab'-ı gevher-zây
Oldı çün nükte-bend-i ukde-güşây

Gel kalem birle ol sühan-perdâz
Tâ ki rüşen ola sahîfe-i râz

Kalemümdür kilîd-i sine-i râz
Umarın açıla hazîne-i râz

Dergehünden budur ümîd ü recâ
Ola medhünde dillerüm gūyâ

Bana ihsân u lutf-ı tām eyle
Nâme-i nazm ile benâm eyle (1^b)

Eserdeki bazı beyitler şairin daha sonra yazdığı *Vekâyî-i Ali Paşa* isimli eserinde de mevcuttur. Sözelimi Allah'a yakarırken söylediği şu beyitler bu kabildendir:

Zer için kimseye el açdurma
Gül gibi yüz suyunu saçdurma

Ko kapunda eger tokam eger aç
Beni mahlûka eyleme muhtâc

Tevhit ve münacâtтан sonra şair Hz. Peygamber'i çeşitli vasıflarıyla övüyor ve şefaât talep ediyor:

Hazret-i Mustafâ şefî'-i ümem
Tercümân-ı lisân-ı hâl-i kıdem

Zāt-ı pāki hulāsa-i kevneyn
Efzalü'l-halk seyyidü's-sakaleyn

Hāşimī-nisbet ü Kuraşī-haseb
El-Bathī-tynet ü Tehāmī-neseb

Fe'stakim vaf-ı istikāmetidür
Mihr ü mihri nişān-ı devletidür

Ve'dduhā rüyına işāretdür
Zülfi ve'l-leylden kināyetdür

Tütü-i gülşen-i "ene'l-efsah"
Şerh-i şadrı olup "elem-neşrah"

Hātem-i hayl-i enbiyā oldur
Server-i cem'-i asfiyā oldur

Mu'cizāt-ı Muhammed-i Arabī
Muntafī kıldı nār-ı Bū Lehebi

Bu günehkāre ger olursa şefi'
Māh-ı kadrüm felek-veş ola refi' (5^a.)

Bu na'tı Hz. Peygamber'in Miracını anlatan bir bahis takip ediyor. Nihayet şair sözü devrin hükümdarı 3. Mehmed'e getiriyor ve onu çeşitli yönleriyle uzun uzadıya övüyor:

Zübde-i düdmān-ı mecd ü celāl
Kıdve-i hānedān-ı fazl u kemāl

Zāt-ı pāki hulāsa-i edvār
Āb-ı rüyı nikāde-i a'sār

Dürc-i şehvāre burc-ı devletde
Necm-i seyyāre burc-i himmetde

Mihr-i devlet çerāğ-ı bezm-i sehā
Şāh-ı ādil mürebbi-i fuzalā

Savlet-i savlecān-ı şāh-ı cihān
Ser-i a'dāyı kıldı ser-gerdān

-
Her gedâ kim yanında âh kılır
Virür ol denlü zer ki şâh kılır (7^a)

Fâtih-i Hürmüz diyâr-ı Aden
Kâlî'-ı Basra vü kılâ'-ı Yemen

Büstân-ı keremde serv-i revân
Mesned-i ehl-i dil penâh-ı cihân

Ola çün şâh-bâz-ı himmeti var
Taht-ı devlet şikârın itse ne var

Kapun ey şehriyâr-ı rûy-ı zemîn
Âşiyân-ı humâ-yı devlet ü dîn

Sensin ol pâdişâh-ı 'âli-şân
Adl ile yâd olan Mehemmed Hân

Kapuna sürmek ile rûy-ı niyâz
Bulsalar gün gibi n'ola i'zâz (7^b)

Bu bahislerden sonra şair, tutulduğu mecazî bir aşktan ve araya giren bir rakiple kendisinden uzaklaşan sevgilinin ardından çektiği sıkıntılardan söz ediyor. Çeşitli vesilelerle araya gazel ve kasideler sokan şair, sözkonusu sevgiliyle ilgili olarak da matla beytini aşağıya aldığımız bir gazel söylüyor:

Hadd-i gülgünün gibi bir gönca-i ter görmedük
Bir perî-peykersin âdem cânı gözler görmedük (13^a)

Çeşitli sıkıntılarla bunalan ve ne yapacağını şaşırان Kelâmî perişan halde iken *Bâleybelen* gibi tuhaf bir sözlük yazmış olan devrin renkli sufilerinden Muhyî aşağıya aldığımız nasihatleriyle onun imdadına yetişiyor :

Mâlikân-ı meâlik-i tahkîk
Sâlikân-ı mesâlik-i tevîk

Muktedâ-yı meşâyih-i İslâm
Reh-nümâ-yı efâzıl-ı eyyâm

Kıdve-i hānedān-ı zühhd ü salāh
Umde-i dūdmān-ı rüşd ü felāh

İhtiyārı ibād u ubbādun
Müsteşārı cemī' zühhādun

Her sözi mahzen-i rümüz-ı salāh
Her sözi ma'den-i künüz-ı felāh

Hazret-i Muhyī fāzıl-ı devrān
Gördi çünkü (?) hakīri ser-gerdān

Anladı kār itdügin firkat
Bildirdi ahvālümü idüp şefkat

Didi ey mübtelā-yı derd ü belā
Kadün olmuş benefşe gibi dü-tā

Sözümü gūş-ı cān ile dinle
Ya'nī sem'-i cinān ile dinle

İzn-i iz'ān ile semī' olgıl
Sulehā pendine mutī' olgıl

Menba'-ı 'ilm ü ma'den-i ifzāl
Mecma'-ı hilm ü zātı mahz-ı kemāl

Didi oldur bu demde devlet-i Mısr
Kādī-'asker-i vilāyet-i Mısr

Ya'nī ol sadr-ı suffa-i iclāl
Gūş ide hālünü 'ale'l-icmāl

Var cenābına 'arz-ı hāl eyle
Vākı' olan vekāyī'i söyle

Sūret-i da'vānı idüp tasvīr
Eyle mā-fi'z-zamīrünü takrīr

Di ki zulm oldu bana şehir içre
Olmadı kimseye bu dehr içre

İstimâ' eyledüm o dem pendin
Der-miyân eyledüm anun bendin

Didüm ey dil sana meded-resdür
Bilene bir sözi anun besdür

Nush u pendî olup mahall-i kabûl
Sözleri oldı dür gibi makbûl

Der-i rif'at-me'âbına gitdüm
Hâkipâyına rûy-mâl itdüm (16^a)

Şair de bu nasihatlarla uyararak tavsiye edilen Kazaskerin eşiğine yüz sürmüş. Ancak O;

Dergehi kıblegâh-ı ehl-i kemâl
İşigi kıblegâh-ı mecd ü celâl

Mihr-i devlet çerâğ-ı bezm-i sehâ
Zât-ı 'âlî mürebbî-i fuzalâ

gibi vasıflarla övdüğü bu kazaskerin ismini vermiyor. Bu buluşmanın neticesini vermeyen şairimiz daha sonra başka bir konuya geçiyor ve şair dostu Vechî'nin kendisine, yaşadıklarını kaleme almasını salıkladığını bildiriyor. Vechî onu şu sözlerle cesaretlendirmiş:

Barmağın gibi al elüne kalem
Hâl-i hayret-meâlün eyle rakam

..

Nazmda pey-rev-i Nizâmîsin
Devrde neşve-dâr-ı Câmîsin

..

Bir kitâb it alup ele hâme
Ola erbâb-ı aşka ser-nâme (23^a)

..

Hamdülillâh kudretün vardur
Mesnevîde mahâretün vardur (23^b)

..

Sen kodun mesnevîde tarz-ı cedîd
Nice tarz-ı cedîd râh-ı sedîd (24^a)

Bu bölümde Vechî şairimizi şu mealde sözlerle övüyor: Hilalî senin şiirini duysa kölen olurdu, Kemal-i Hocend duysa “âferin” derdi, Selman görse candan beğenirdi vs.

Kelâmî de bu teşvikle eserini kaleme almış ve bitirince *Ravza* ismini vermiş:

Lutf-ı hak ile bulıcak itmâm
Ravza nâmıyla nâmı oldı tamâm

Tarz-ı hâs üzre eyledüm tahrîr
 Meh gibi yok felekde ana nazîr (24^b)

Ancak eserin sonunda bu ismin “Sehername” şeklinde kaydedildiğine şahit olacağız.

Şair kendi şiiri vesilesiyle yeni bir bahis açıyor ve şiire ilk başladığı yıllarda babasının ve onun şair dostlarının huzurunda kendisine Kelâmî mahlasının verilmesini hikâyeye ediyor. Bu kısımda asıl mühim olanı babasının adı, mesleği ve vefatı ile ilgili olarak söyledikleri:

Câmî-i Rûmî idi devrânda
 Böyle yâd eyler idi yârân da

Âhir ârâmı arz-ı Mısır oldı
 İhtirâmı bu vech ile buldı
 ..
 Bendegân-ı der-i saâdetden
 Yanî gılmân-ı bâb-ı izzetden

Ahmed idi o serverün nâmı
 Muhlis-i Hak tahallüsi Câmi (26^a)

Babası şairin adını vermediği bir de kitap tercüme etmiş:

Tercüme bir kitâb itmiş idi
 Tarz-ı makbûl üzre gitmiş idi (26^b)

Bu bilgilerden sonra metinde Câmi'nin Davut Paşa için söylediği “şem” redifli kasideye yer veriliyor. Kelâmî'nin bildirdiğine göre babası emin-i bina olarak tayin edildiği Mekke'de vefat etmiş. Bundan sonra

şair ölümün mukadder olduğunu söylüyor ve kendi kendisine bazı nasihatlerde bulunuyor:

İt te'emmül nedür bu tûl-i emel
Niçe bir nazm u nesr ü şi'r ü gazel (29^a)

Bu kısımda söylediklerinden şairin yaşını başını almış biri olduğu düşünülebilir:

Çün zuhûr itdi geldi mûy-ı sefid
Zindegâniden ol yûri nevmîd (29^b)

Kadûn oldı benefşe gibi dü-tâ
Tuta nergis gibi elinde 'asâ

Sakalun ağı virdi kara haber
Şeb-i târa irişdi nûr-ı seher (30^a)

Ancak aşağıdaki beyit onun çok yaşlı olmadığını sezdirmektedir:

Tâzelükden egerçi vardur eser
Geçe bir an içinde ide güzer

Bundan sonra şair çeşitli ahlakî bahislere geçiyor ve örnek hikâyeler naklediyor. Bu bahisler içinde Ehl-i beyt sevgisi, cömertlik ve Hâtem-i Tayî'nin örnek cömertliği, dünyayı sevmeme lüzumu vs. sayılabilir. Yazar adalet bahsinde örnek bir şahsiyet olarak kabul ettiği Yemen fatihi Sinan Paşa'nın hayatını, Doğu ve Batı'daki gazâlarını uzun uzun anlatıyor. İlim bahsinde de 2 bin talebenin aynı anda ders gördüğü, hafızların Kur'an okuduğu Ezher Camii ve Ezher uleması tasvir ediliyor. Şair bunlar arasında Kudsî, Remlizade ve Bekrizade gibi büyük âlimlere ismen yer veriyor. Gerek Ezher bahsi, gerekse hemen bundan sonra yer alan Ehramlar, sulama dolapları, Mısır eğlenceleri ve Nil'de gezinti bahisleri neredeyse bütünüyle aynı olmak üzere şairin sonraki eseri *Vekayî-i Ali Paşa*'da da mevcuttur. Bu tekrar beyitlerden bir kaçına burada yer verelim:

Agrebîdür 'acâyib-i dehrün
Görmemiş çeşmi dehr-i pür-kahrün

A'cebîdür bu rub'-ı meskûnun
Görmemiş 'aynı şems-i gerdûnun

Gerçi Mısrun binâları çokdur
Bunun üstine bir binâ yokdur (51^b)

Daha aşağıdaki bir tevhidde de şairin bu sefer *Mevlid* yazarı Süleyman Çelebi'nin bazı ifadelerini alıntıladığı görülmekte:

Bir dürür birliğine şek yokdur
Gerçi bunda hatâ iden çokdur (62^b)

Bir münasebetle tekrar devrin hükümdarı 3. Mehmed'e övgülerde bulunan şair ondan yardım ümidini dile getirirken kendisinin kâtip zümresinden olduğunu düşündürecek ifadeler kullanıyor:

Kâtibün al elini eyleme red
Kalıcak cirm gibi sıfrı'l-yed (58^b)

Kelâmî bu kısımda Mısır'da bir görev değişikliğinden de söz ediyor ve azledilen zalim valinin yerini adil bir halefin almasından dolayı memnuniyetini dile getiriyor:

Şükr eyle Hudâya gel ey dil
Hâkim-i Mısır oldu bir 'âdil (60^a)

66^a'da eski vali Davud Paşa'nın iyiliklerinden bahseden şair, onun yerine geçtiğinden söz ettiği Kurd Paşa'yı ise alabildiğine eleştiriyor. Burada bahsi geçen Kurd Paşa malum olmakla birlikte Davud Paşa'nın kimliği meçhuldür. Zira Davut Paşa'nın Mısır valiliği çok daha öncelere aittir (H. 956). Şimdi onun Kurt Paşa için söylediklerine bakalım:

Şimdi ol sadra geçdi bir echel
Oturup hâkim oldu bi'se bedel
-
Kuyucıbaşı san'atı kuyucu
Rüşvet almada kurd gibi kapıcı

Yanî Pâşâ-yı Kurd-ı zulm-âver
Şehri zulm ile kıldı zîr ü zeber

Bu ifadeler sözkonusu Kurd Paşa'nın halen görevde olduğu intibamını vermekle birlikte:

Cümle kârında nefse uymuş idi
Pâdişâhı vebâle koymuş idi (66^b)

beytinden onun artık görevde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda – muhtemelen varakların karışmasından dolayı 60'a da geçen “zalim valinin yerine âdil bir halefin geçtiği” şeklindeki ifadelerde kastedilen zalim valinin Kurt Paşa, âdil halefinin ise hemen ondan sonra gelen ve 1004-1006 yılları arasında görev yapan Mehmet Paşa olduğunu düşünebiliriz.

Şairimiz son varaklarda eserini bitirebildiği için şükrediyor ve verdiği ismi belirtiyor:

Hamdülillâh irdi ‘üvâna
Nice ‘üvâna hatm-i pâyâna
..
Buldı itmâm bu Sehernâme
Sa’y-i hâmeyle irdi itmâma (68^a)

Kelâmî kendi şairliğinden oldukça emindir:

Hele şâirlik ise ancak olur
Ya’ni sâhirlik ise ancak olur (68^b)

Şair dua kısmında Allah’tan mecazî aşkını gerçeğe tahvil etmesini niyaz ederken okuyuculardan da bir “Fatıha” bekliyor:

Eyle aşk-ı mecâzumu tebdil
Ola ‘aşk-ı hakîkate tahvîl

-

(Son)

Beni bir Fâtihayla kim ki ana
Rahmet-i Hak müyesser ola ana (72^a)

KAYNAKLAR

- Ak, Coşkun (2001), *Bağdatlı Ruhi Divanı*, 2 cilt, Bursa.
- Akalay, Zeren (1973), XVI. “Yüzyıl Nakkaşlarından Hasan Paşa ve Eserleri”
1. Milletler arası Türkoloji Kongresi, X, 15-20.
- Bloch, E. (1932), *Catalogue des Manuscrits Turcs de la bibliotheque Nationale*, I, nr. 77, Paris.
- Genç, İlhan (2000), *Esrar Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviye*, Ankara: AKMB Yay.
- İpekten, Halûk ve Mustafa İsen vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay.

Kahire Üniversitesi Türkçe Elyazmaları Fihristi, I-X, Fotokopi, III, nr.237

Karlıtepe, Mustafa (2007), "Kelâmî Cihan Dede: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni", Y.Lisans Tezi, Gazi Üniv.

M. Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî*, (haz. Nuri Akbayar), 3 cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Okuyucu, Cihan (2000-2001), "Tunus Milli Kütüphanesindeki Türkçe Elyazmaları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7-8,135-169.

Okuyucu, Cihan (2003), "Vekâyî-i Ali Pasha", *Kelâmî's Work And Its Importance in The Classical Turkish Poetry (26-28 Mayıs)*, *Association Europenne des Bibliothecaires du Moyen-Orient (MELCOM)*.

Okuyucu, Cihan (2004), "Kelâmî Mahlaslı Şairler ve Kerbelalı Kelâmî", *CİEPO*, Warşav, Polonya.

Ravza, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 181, 72 vr.

Seyhan, Nezihe (1991), "Süleymaniye Kütüphanesindeki Minyatürlü Yazma Eserlerin Kataloğu", Master of Art, Boğaziçi Üniversitesi.

Seyyid Muhammed es-Seyyid Muhammed (1990), *16. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Solmaz, Süleyman (2005), *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Tuman, M. Nail (2001), *Tuhfe-i Naili*, 2 cilt, Ankara: Bizim Büro Yay.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983), *Osmanlı Tarihi*, III, Ankara: TTK Yay.

Vekâyî-i Ali Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü 612, 149 vr.